

УДК.141.7

Халецький О. В., доктор філософії, доцент кафедри філософії і політології
ЛНУВМБТ ім. С.З.Гжицького©

Халецька О.О., аспірант кафедри історії та теорії культури ЛНУ ім.І.Франка.

ДІЯ ЯК ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК У ЗБІЛЬШЕННІ ЙОГО СВІДОМІСНО-ДУХОВНИХ ЧИННИКІВ

За сучасними науково-філософськими уявленнями первенем Всесвіту є творчісна силодія, яка перетворюється в усі світи і все в них здійснюється і набуває свідомості як антропоноосферизаційний історично-духовний розвиток. Розвиток світу від космогенезу літосфери до біосфери життя і до ноосфери дієрозуму є поступально-прогресивним. Оскільки світ є творенням, тобто здійсненням його нової якості, яка постає в його одухотворенні, то одухотворення світу і є остаточним критерієм світопоступу. Зростання і досягнення вирішального значення свідомісно-духовних чинників розвитку суспільства постає як сучасний поступально-прогресивний розвиток.

Ключові слова: творчісна силодія, ноосферизаційне одухотворення, історично-духовний розвиток, формації і цивілізації, соціально-культурна парадигма, поступально-прогресивний перфекційний розвиток.

Від серед. ХХ ст. внаслідок НТР у сфері економічній, низки національно-демократичних революцій 1989 – 1992 рр. у сфері соціально-політичній і виникнення нової універсалістської свідомості (віхою чого стало утворення світової павутини Інтернет WWW 1992 – 1993 рр.) людство переходить до постіндустріальної друг. пол. ХХ ст. та інформаційної поч. ХХІ ст. доби [8, 182]. У галузі духовній через нові напрямки науки (синергетику, антропний принцип Картера, інфляційно-сценарну модель Всесвіту, так звану “нову історію” школи “Анналів” і так званої “інтелектуальної історії”), теологію процесу, постмодерністський постструктуралізм і народжуваний універсальний еволюціонізм тощо – у сфері релігійно-філософській утворюється новий процесуально-творчоцентричний образ світу, який визначає усі інші уявлення [9, 297]. В ньому світ не є данність, а є його творення (υβρις) як розвиток (процес) всепоступальний (αναβασις), закономірно-тенденційний (хаосмос), імовірно-багатоваріантний, хвилеподібно - (І.Франко, О.Тофлер) - “гілковано” (синергетика) - “різомний” (постструктуралізм Ж.Дельоза і Ф.Гваттарі), через космогенез літосфери, біосферу життя, антропоноосферу дієрозуму, через людину як істоту діяльнісносвідомісну та історію як історично-духовний розвій, через формації, цивілізації, події, через збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку (соціально-культурна парадигма), через безконечний семіозис новоозначування (“бісівську текстуру” Р.Барта або

“лабіринт” У.Еко), через особистісну трансгресію (Г.Аренд, М.Бланшо, М.Фуко) в Еон духовної вічності у Вирії [7, 76-77].

Оскільки творення є різновидом дії (а саме – здійсненням нової якості), то, відповідно, первенем Всесвіту є дієтворення ($\omega\rho\tau\iota\zeta$ – шаленство творчісного процесу за Г.Аренд або М.Фуко), чим виявляється належність сучасних уявлень до філософського напрямку актуалізму (Геракліт, Парацельс, Г.Ляйбниць, Ф.Шеллінг, А.Шопенгауер, Е.Гартман, Ф.Ніцше, В.Вундт, Г.Спенсер, Д.Джентіле, Д.Донцов, П.Тілліх та інш.), який визначає первенем світу не матерію або дух, а дію (у Бергсона - дієтворення) або силодію (динамізм), від якої (“порожнеча, пронизана дією” за Ольжичем) вони є похідними. За інфляційно-сценарною моделлю Всесвіту “як просторово-часової піни” А.Гута-А.Лінде надсвітова творчісна силодія перетворюється в усі світи і все в них, здійснюється як антропоноосферизаційний історично-духовний розвиток (енергетизм В.Оствальда, А.Ей, А.Ейнштейна, В.Гейзенберга, Е.Шредингера, “життєвий порив” А.Бергсона і бергсоніанців, негегельянський актуалізм Д.Джентіле, емерджентний еволюціонізм А.Уайтхеда, С.Олександера, М.Вернадського, Я.Сметса, П.Тейяра, А.Тойнбі та інш.). Утверджується (головним чином через так зване перевідкриття часу у синергетиці) ідея всепоступальності розвитку (від хаосу до порядку, за І.Пригожіним), який відбувається хвилеподібно - “гілковано” - “різомно”, а розвиток по колу (уявлення давніх суспільств), лінійний (уявлення Середньовіччя) або по спіралі (новочасні уявлення XVIII-XIX ст.) є його певними локальними проявами. Виплекана у перш. пол. XX ст. (від О.Шпенглера до К.Поппера) “прогресобоязнь” (через репресивну примусовість як “шлях до Освенціуму”) під дружнім натиском науковців-синергетиків (так зване “перевідкриття часу” І.Пригожина, У.Стенгера, С.Хокінга, М.Маркуса, Б.Мура, Г.Ніколіса, Д.Паркса, Д.Тріфта, Б.Гесса та інш. постає в його всепоступальності [3; 8, 183-184] через заперечення лінійного і утвердження [5] “гілкованого” поступально-прогресивного розвитку), богословів (теономну теологію культури П.Тілліха, римокатолицьку теологію розвитку від II Ватиканського собору 1962 – 1965 рр. і енцикліки папи Римського Павла VI “*Popularum progressio*”, протестантські теологію процесу Ш.Огдена, У.Кобба та інш., дискурсивну теологію втілення Бога в історію Т.Альтицера, К.Рашке [7, 182] та інш.) та історіологів (всесвітня історія у праці У.Мак-Ніла “Сходження Заходу. Історія людського суспільства” 1963 р. [2], концепція “ранньої стародавності” І.Дьяконова 1982 р., стадіально-поліваріантно-цивілізаційно-персоналістична концепція Ю.Павленка 1996, 2000 рр. [3], модернізовано-марксоїдне глобально-формаційне розуміння історії та ідея історичної естафети у Ю.Семенова 2003 р. [4] та інш.) все більше змушена поступатися ідеї поступального розвитку [6; 8, 184-185]. Світ постає як поступальний нурт [1] вічної творчісно-енергетично-інформаційної субстанції – суб’єкта (Гегель). Слід говорити про поступально-прогресивний розвиток, певним чином розрізняючи ці поняття [5]. Поступ (фундовний у всепоступальності синергетики) – це рух вперед, а прогрес – саме здійснення поступального розвитку [7, 77]. “Гілки” (різні варіанти розвитку)

прямують у різні боки, але Світове Древо Мегаісторії (А.Тойнбі) тягнеться (звідси тяглість або номадологія у Ж.Дельоза і Ф.Гваттарі або «поверхня» у М.Гайдеггера чи у пост структуралізмі Ж.Дерріда тощо) вгору (всепоступальність синергетики або поступально-прогресивний розвиток універсального еволюціонізму). Узагальнюючи всі попередні визначення прогресу, у сучасній, переважно науковій думці, він визначається як перфекційний, тобто удосконалююче-перевершуючий розвиток [7, 77]. В свою чергу, удосконалення визначається як “повнота здійснення законотенденцій розвитку”, а старе перевершається новим. Все є його (тобто творення) розвитком, який розгортається як поступ [6]. На нашу думку, самі по собі ані “розвиток свободи” (Г.Гегель, К.Поппер або офіційна американська ідеологія “постіндустріального розливу” др. пол. ХХ ст. тощо), ані “розвиток людини” (ренесансна і просвітницька думка, Й.Гердер, марксизм-ленінізм 1980-х рр. тощо), ані “збільшення солідаризму” (М.Ковалевській, М.Кареев або сучасна латиноамериканського гатунку ідеологія БЮТу тощо), ані “збільшення гуманності” (А.Швейцер, П.Тейяр або римокатолицька теологія розвитку тощо), як “людське, занадто людське” (Ф.Ніцше), не можуть бути критерієм поступально-прогресивного розвитку, тому що є лише проміжними засобами (можливо, локальними) здійснення світотворення (досягнення його нової якості), яке на сучасному етапі постає через його ноосферизаційне одухотворення [1; 6; 8, 179, 184-185]. Ноосферизаційне одухотворення – це збільшення 1) свідомісно-духовної визначальності та 2) інтелектуальної насиченості історичного розвитку [6]. Історичний розвиток постає як нурт творчої сили, здійснюваний у набутті свідомості (дія – історія - дух). Вперше (чи вперше?) у світотворенні суспільне пере-творення через свідомісне від-творення (відображення) постає як с-творення нового III (після I літосферного і II біосферного) світу духовного (чи не духовної вічності гностиків?). Отже, критеріями (мірилом) поступально-прогресивного розвитку, на нашу думку, виступають: у всесвітньому процесі – його ноосферизаційне одухотворення, у суспільному розвитку – збільшення його свідомісно-духовних чинників [6], на сучасному етапі переходу до інфо-суспільства – його інтелектуалізація, для України – досягнення євроукраїнської ідентичності (самовідповідності) [8, 184-185]. Одним словом, дещо загострюючи, не “люди”, а “ідеї”, не “гуманнізм”, а “духовність”. До того, лише цікаво буде зауважити, що так само, як перфекційний, тобто удосконалююче – перевершуючий розвиток, у сучасній еволюційній теології визначається Бог [8, 184]. Отже, узагальнюючи все вищесказане, можна сказати, що все є ланцюгом поступальних дій (або подій, творення, розвитку, універсальної еволюції тощо), або ж, одним словом, все є дієпоступ [8, 179], як осучаснена і прогресована бергсоніада світотворення [1]. Дієпоступ у всій його повноті є $\alpha\beta\alpha\zeta\iota\zeta$ – світосходження, а світосходження в його конкретності є дієпоступ.

Розвиток світу від космогенезу літосфери до біосфери життя і до ноосфери дієрозуму є поступально-прогресивним (удосконалюючи-перевершуючим) [6]. Тому виникнення і розвиток вчення про ноосферу (М.Вернадський і Е.ЛеРуа на

семінарі А.Бергсона 1924 р., П.Тейяр де Шарден, М.Моїсеєв, Л.Булатов, В.Загороднюк та ін.) стало поширенням ідеї поступу на Всесвіт, підтвердження подальшими дослідженнями (так зване перевідкриття часу і всепоступальність у синергетиці, антропний принцип Картера, квантова гравітація С.Хокінга, теорія великого об'єднання всіх взаємодій Е.Лізі 2007 р. тощо) [8, 182].

Ноосферизаційне одухотворення Всесвіту здійснюється через людську діяльність. Оскільки людська діяльність завжди опосередкована свідомістю або, за вдалим висловом українського неогегельянця В.Залозецького-Саса, "має світоглядне підпорядкування", то людина виступає як істота діяльнісно-свідомісна, яка вносить у світ свідомість, одухотворює його. Відповідно суспільне є діяльнісно-свідомісним, а історія постає як історично(діяльнісно)-духовний процес [9, 300] у якому зростає роль і значення свідомісно-духовних чинників розвитку. Зростання свідомісно-духовних чинників розвитку чітко прослідковується на протязі всієї історії людства [2; 3; 4; 6]: від його виникнення, "осьового часу" (К.Ясперс) і до сучасної інфо-доби, від формації до формації, від цивілізації до цивілізації, від одного "людського проекту" (Х.Ортега) до наступного. Роздмухуваний духовними вітрами історичний процес відбувається як ланцюг (або коштовне намисто) здійснення соціально-культурних проектів (універсальних образів світу). Внесення в світ свідомості становить антроподицею (людиновиправдання) і сенс всієї трагікомедії суспільно-історичного розвою.

Одухотворення історичного процесу – це збільшення ролі свідомісно-духовної компоненти (або чинників, або визначників) його розвитку. Блиски ідей і сліпуче сяйво світла духовного спалахують лише у темному потоці історії. Можливо, свідомісно-духовні чинники розвитку суспільства – це, по-перше, ідеї як компоненти історично-духовного розвою суспільства і, по-друге, їх визначальна задійсненність у ньому. В історіографії ідеї переважно не розглядаються як компоненти історичного процесу. Серед ідей найбільше значення мають соціально-культурні проекти (універсальні образи світу) суспільно-історичного розвою, створювані інтелектуальною елітою [8]. Ідеї входять у життя як ніж у тіло або як промінь у п'тьму. Вочевидь роль свідомісно-духовного чинника в істичному розвою суспільства весь час зростає [1; 2; 3; 8, 182]. За вдалим висловом Д.Сантаяни, рівень розвитку народів повинен визначатися не виробництвом матеріальних благ, а кількістю енергії, присвяченої "... прикрашенню життя і культурі уявлення" [10, 27]. Іще у першій половині ХХ ст. збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку пронизує концептуальну "Історію світової цивілізації" Г.Уелса 1918-1919, 1920, 1931 рр. [6], постає як "вісь світової історії" К.Ясперса 1948 р. і мірило світо релігійного прогресу А.Тойнбі 1954 р.. На нашу думку, основними комплементарними лейтмотивами (за визначенням І.Бойченка 2000 р.) історичного розвитку, який відбувається у трьох сферах: економічній, соціально-політичній і духовній (А.Вебер), є 1) формації [4; 8] як певні якісні ступені історично-духовного сходження, цивілізації [3; 8] як різні локальні способи історично-духовного розвитку, яким притаманна фізіогномічна єдність

(тобто єдність відміннісних рис), 3) події (події, особи, твори, ідеї) [5; 8], які виступають як ідеальна (свідомісно-духовна) сторона і матриця (так званий соціально-культурний проект синергетиків і універсал-еволюціоністів або наших тоталологів тощо) історичного розвитку. Історично-духовне сходження [1; 6; 2; 4; 3; 8] людства (К.Брейзіг, Г.Уелс, А.Тойнбі, У.Мак-Ніл, У.Ростоу, Й.Галтунг, І.Дьяконов, Ю.Павленко, Ю.Семенов та інш.) відбувається через (як) общинно-родове первісне (первісно-общинне, за І.Дьяконовим 1994 р.; I – присвоююче і II – виробляюче за Ю.Павленком 1996 р.; пора праісторії і первісна доба, за Ю.Семеновим 2003 р.) суспільство (етап антропосоціогенезу б. 2,5 млн. – 250 т. р. до н.е., первісна родова община збирачів і мисливців б. 250 – 8 т. р. до н.е., первісна родова община землеробів і скотарів б. 8 - 4 т. р. до н.е.), перші цивілізації (азіатського способу виробництва за К.Марксом 1859 р., Є.Варгою 1964 р., Г.Коранашвілі 1973 р. та інш.; єдиної вторинної формації за Л.Васильєвим 1966 р.; магістрального феодалізму Г.Мелікашвілі 1966 р.; вічного феодалізму В.Люшечкіна 1970 р. або общинно-рабовласницької за В.Струве 1933 р., А.Тюменевим 1957, 1959 рр., “Всесвітньою історією” у 10 т. 1955 – 1965 рр. і “Радянською історичною енциклопедією” у 16 т. 1958 – 1976 рр. за ред. Є.Жукова, М.Конрадом 1966 р., В.Нікіфоровим 1975 р.; ранньої стародавності за І.Дьяконовим 1982 р. і В.Якобсоном 2002 р. чи локальних ранніх цивілізацій I генерації за Ю.Павленком 1996 р.; доби Стародавнього Сходу за О.Крижанівським 1996 р. або Ю.Семеновим 2003 р. тощо) міднокам’яного віку IV – II т. до н.е. (перехід до цивілізацій, перші цивілізації: б. IV – III т. до н.е.: Давньоєгипетська б. 3000 – б. 1000 р. до н.е., Шумеро-Вавілонська б. 2775 – б. 1000 р. до н.е., Індська б. 2500 – б. 1700 чи 1500 р. до н.е.; III – II т. до н.е.: Егейська б. 2000 – б. 1100 р. до н.е., Хетто-малоазійська б. 1800 – б. 1200 р. до н.е., Ранньокитайська б. 1600 – б. 770 р. до н.е., Давньоамериканська б. 1500 р. до н.е. – б. 1532 р. н.е.), давні (пізньої стародавності, за І.Дьяконовим 1982 р. і В.Якобсоном 2002 р. та інш., імперської стародавності, за І.Дьяконовим 1994 р., регіональні цивілізації II генерації, за Ю.Павленком 1996 р., античної доби, за Ю.Семеновим 2003 р. тощо) общинно-рабовласницькі цивілізації I т. до н.е. – б. V ст. н.е.: Давньосхідну б. 1000 р. – б. 330 р. до н.е., Античну б. 1100 р. до н.е. – б. 395 р., Давньоіндійську б. 1200 р. до н.е. – б. 500 р., Давньокитайську б. 770 р. до н.е. – б. 220 р., через так званий “вісьовий час” (К.Ясперс) сер. I тис. до н.е. і три великі духовні традиції людства: Далекосхідну, Індійську (Південноазіатську) і Євразійську, через середньовічні (середньовічний етап, за І.Дьяконовим 1994 р., регіональні цивілізації III середньовічної генерації, за Ю.Павленком) общинно-феодальні цивілізації: Далекосхідну III – сер. XIX ст., Індійську VI – сер. XVIII ст., Австазійську VI – сер. XVII ст. (з недорозвинутою Океанійською), Ірано-Ісламську III – сер. XIX ст. (з недорозвинутою Африканською), Східнохристиянську V – сер. XVI ст., Західнохристиянську V – XVI ст., через перехідну ренесанс-реформаційну (Я.Буркхардт 1860 р., у середньовічних Грузії, за Ш.Нуцубідзе 1947 р., Вірменії, за В.Чалояном 1963 р., на Сході, за М.Конрадом 1966 р., у Московії, за Д.Лихачовим 1973 р., В.Плугіним 1974 р.

тощо) добу XV- XVI ст.ст. (всі ці цивілізації становлять так зване аграрне, (за К.Кларком 1940 р. або аграрно-общинно-станове чи традиційне, за У.Ростоу 1960 р., Й.Галтунгом 1969 р., I, II, III генерації за Ю.Павленком 1996 р. та інш. суспільство), через новочасну капіталістичну або індустріальну (А.Сен-Сімон, О.Конт, К.Кларк 1940 р., Ж.Фурастьє 1949 р., Р.Арон 1955 – 1966 рр., У.Ростоу 1960 р.), або фаустівську (О.Шпенглер) цивілізацію з перехідним постіндустріальним (Р.Дарендорф 1958 р., Д.Белл 1959 і 1973 рр., Г.Кан 1967 р., А.Турен і Й.Галтунг 1969 р., О.Тофлер, З.Бжезінський 1970 р. та інш.) підперіодом др. пол. XX ст. і розпочатим від XXI ст. інформаційним (Д.Белл 1973 р., Е.Масуда 1983 р. та інш.) суспільством (і, можливо, прийдешню ойкуменічну цивілізацію) [2; 3; 4; 8, 180]. Історично-духовний розвій і цивілізації співвідносяться як океан і хвилі.

У сучасну добу НТР, сутність якої у перетворенні науки на безпосередню продуктивну силу, по-перше, приводить до того, що вперше в історії людства духовне (тобто наука) починає визначати матеріальне (високі технології тощо) і, по-друге, приводить до тотальної інтелектуалізації всіх сфер суспільного життя [6, 81]. Відбувається утворення єдиної глобально-ойкуменічної світової цивілізації з її єдиноможинною (мозаїчною) культурою і творчоцентричною духовністю, зростає значення так званих уявних (віртуальних) світів. Тим самим свідомісно-духовні чинники набувають вирішального значення у розвитку суспільства. Оскільки світ є його творенням, то всезагальним критерієм поступу виступає здійснення нового. Визначені ще у XVI – XIX ст. такі критерії прогресу як урізноманітнення та інтеграція (Г.Спенсер) у XX ст. конкретизуються як збільшення продуктивності праці – у сфері економічній, розвиток свободи – у сфері соціально-політичній і нове більш повне і глибоке відображення (понятійне – у науках і образне у мистецтвах) світу – у сфері духовній. До сер. XX ст. (П.Сорокін, Е.Фромм) інтегральним критерієм прогресу проголошується розвиток людини, нової більш розвинутої особистості. Оскільки людина існує в Універсумі саме для його одухотворення, то воно і виступає його найбільшим критерієм. Оскільки світ є творенням, тобто здійсненням його нової якості, яка постає в його одухотворенні, то одухотворення світу і є остаточним критерієм світопоступу [8, 184-185]. Зростання і досягнення вирішального значення свідомісно-духовних чинників розвитку суспільства постає як його сучасний поступально-прогресивний розвиток. Нурт творчої силі виступає як історичний розвиток у збільшенні його свідомісно-духовних чинників.

Література

- 1.Бергсон А. Творческая эволюция. / А.Бергсон [пер. и ред. А.А.Яковлева]; - М.: КАНОН – Пресс, 1998. – 639 с.
- 2.Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людського суспільства. / В.Мак-Ніл [пер. під ред. А.Галушки]. - К.: Ніка – центр, 2002. – 1111 с.
- 3.Павленко Ю. Історія світової цивілізації. / Ю.Павленко - К.: Либидь, 2000. – 257 с.

4. Семенов Ю. Философия истории. / Ю. Семенов - М.: Современные тетради, 2003. – 775 с.
5. Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. – М.: Прогресс – Традиция, 2003. – 565 с.
6. Уэллс Г.Д. Всеобщая история мировой цивилизации / Г. Уэллс; [пер. с англ.]. – М.: Эскимо, 2008. – 928 с.
7. Халецька О. Соціально-культурна парадигма у філософській думці / О. Халецька // Духовність. Культура. Нація. Збірник наукових статей. Випуск 4. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009 р. – С. 54-60.
8. Халецький О.В., Костенко В.Г., Онуфрив Р.І, Дзера М.М., Децик О.П. Історія як суспільно-духовний проект здійснення універсальних образів світу / О. Халецький // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ ім. С.З. Гжицького. – 2003. – Т. 5 №(2). – Ч. 2. – С. 178-187.
9. Халецький О.В., Дзера М.М., Халецька О.О. Анаβαζις як історично-духовні напрями поступально-прогресивного розвитку / О.В. Халецький // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ ім. С.З. Гжицького. – 2007. – Т. 9, № 4 (35). – Ч. 2. – С. 295-303.
10. Santayana D. The sense of hlanty / D. Santayana. – N.Y.: [a.o.], 1896.- 207 p.

Summary

Khaletsky O.V., Khaletska O.O.

ACTION AS HISTORICAL DEVELOPMENT IN ITS KNOWINGLY- SPIRITUAL INFLUENCE

By the modern scientifically – philosophical concepts of universe initiality is creative power which is converted into all words (all are performing there and are obtaining the conscious-historical and spiritual development of the world from cosmogenesis of lithosphere to life biosphere and to noosphere intellect effect is progressive. So long as the world is its creation, it means its realization of new quality, which is in its spirituality, that's why the spirituality of world, is the last criterium of world movement. Increase and the achievement of decisive meaning of knowingly-spiritual influence of society progress is the modern advancing and progressive development.

Key words: *Creative power, noospheric spirituality historical and spiritual development, formation and civilization, social and cultural paradigm, perfective advancing development.*

Стаття надійшла до редакції 3.09.2010